

לב להבין

הבנה ועיון במקרא על סדר פרשת השבוע

לב הדברים – ביאורי מקראות

וְהָיָה עָקֵב תִּשְׁמָעוֹן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשָׁמְרָתָם
וַעֲשִׂיתָם אֹתָם וְשָׁמַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד
אֲשֶׁר נָשָׁבַע לְאַבְרָהָם: (ז, יב)

יש להבחין במה שהזכיר להם משה רק את המשפטים, ולא
הזכיר העדות החוקים והמצוות, כאשר עשה עד כה.

יש לתמוה מדוע לא הזכיר כאן גם את קורח. ובשלמא
לאותה דעה בגמ' שקורח נמנה על שרופי המחנות, אבל
למ"ד שסבר שקורח גם כן נבלע באדמה, וכמשמעות
פשטות הכתובים, צריך להבין מדוע לא הזכירו כאן.

והנה החילוק ביניהם הוא שבעוד שהמצוות והחוקים הם
דברים הנוגעים לכל יחיד ויחיד, 'משפטים' הם הדברים
המסורים לבית דין ונוגעים להנהגת כללות העם, וכמו
שכתב הספורנו כאן - 'כי במשפט יעמיד ארץ'.

והנה כבר נתבאר במקומו שחלוקה הייתה כוונת דתן
ואבירם משאר החולקים על משה ואהרן. בעוד שקורח
ועדתו ביקשו לעמוד לפני ה' לשרתו בעבודת הקודש, דתן
ואבירם רצו רק להתריס על הנהגתו של משה, כמו שסופם
הוכיח על תחילתם באשר כלל לא נמנו על מקריבי
הקטורת. ומעתה יובן מדוע הזכיר משה רק אותם כאותם
ומופת לסופם של החולקים על דבר השם.

ולפי זה נבין שעד כה דיבר משה רבינו בתוכחתו ביחס לעם
ישראל כיחידים, ומכאן ואילך הוא פונה בדבריו לכללות
העם.

ולכך גם הברכות שמזכיר להם כאן, הם ברכות להצלחת
הכלל, שיתקיים ישראל כעם מבורך נודע לתהילה בדברים
שלא כדרכו של עולם, ושינצח תמיד את כל אויביו מסביב.

וְאֶכְלָתָּ וְשָׁבַעְתָּ וּבִרְכָתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: (ח, י)

ולפי זה יתבאר מדוע בפרשה זו נכתבו כמה דברים שכבר
באו בתוכחתו של משה, ואשר לכאן היה נראה כאילו
נכפלו כאן ללא כל צורך. ולפי המבואר יובן שעד כאן
דבריו היו ביחס לכל יחיד ויחיד, ובפרשה זו חזר והזהיר
את כללות העם.

בגמ' דרשו פסוק זה כמצוות עשה לחיוב ברכה על המזון,
כאשר בכל פעם שאדם אוכל חייב הוא לברך ולהודות
לקב"ה על המזון שנותן לנו ועל הארץ שהנחילנו. והנה יש
לשאול שלכאן חייב ההודאה על ארץ ישראל היה ראוי
להיות תלוי ביבול הארץ, כתרומות ומעשרות, ומדוע נוהג
בכל מקום ובכל זמן, גם כאשר אוכל מגידולי ארץ העמים.

ונמצא בס"ד הדברים מפורשים בחז"ל - במה דאיתא
בספרי - על פרשת והיה אם שמוע תשמעו "והלא כבר אמר
'ואהבת את השם אלוך', אלא אזהרה ליחיד ואזהרה
לציבור". ויש במשמעות הדברים כמו שנתבאר - שפרשת
שמע נאמרה כחלק מהאזהרה ליחידים, ואילו פרשת והיה
אם שמוע נאמרה כחלק מדברי משה שנאמרו כאזהרה
לציבור.

והנה לקמן דרשו חז"ל על הפסוק "ארץ אשר ה' אלוך
דורש אותה תמיד", והלא אף כל הארצות הוא דורש, אלא
מתוך דרישה שהוא דורש אותה - דורש כל הארצות גם כן.

ונמצא לפי זה שכל מקום ומקום בעולם זוכה ליבול ולשפע אך ורק בזכותה של ארץ ישראל, ועל כן חייבים אנו תמיד להודות לה' על המזון שזכינו לו בזכות הארץ הטובה שהנחילנו.

אל תאמר בלבבך בהרהר יי אלהיך אתם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יי לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה יי מורישם מפניך: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה יי אלהיך מורישם מפניך ולמען חקים את תדבר אשר נשבע יי לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב: (ט, ד-ה)

רבים עמלו ליישב סתירת הפסוקים, כאשר בתחילה אמר להם משה "אל תאמר... ברשעת הגויים האלה ה' מורישם מפניך", ולאחר מכן חזר ואמר "כי ברשעת הגויים האלה ה' אלוהיך מורישם מפניך".

והנה כוונת משה רבינו בדברים אלו להראות להם שאין בידם זכות יותר משאר העמים יושבי הארץ, בהיותם עם קשה עורף שהמרו את פי הקב"ה במדבר, וכל מה שזוכים לנחול הארץ הוא רק בזכות ברית ומעשי האבות.

ולפי זה ביאור דברי הפסוק הוא - אל תאמר שבצדקתך ביחס לגויים האלה ה' מורישם מפניך, כי לא צדקת מהם, בהיותך עם קשה עורף, אלא ברשעת הגויים האלו - לעומת מעשי האבות.

בעת ההוא הבדיל יי את שבט הלוי לשאת את ארון ברית יי לעמוד לפני יי לשירתו ולכרף בשמו עד היום הנה: (י, ח-ט)

מלבד מה שיש להבין מה הוזכר ענין זה כאן בתוכחתו של משה, יקשה המשך הדברים - "על פן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו יי הוא נחלתו כאשר דבר יי אלהיך לו" - וכי בחלוקת הארץ עסקינן כאן.

וצריך לומר שנכתב כחלק מתוכחתו של משה על חטא העגל כאשר היה בזה ביטוי לירידה הגדולה בדרגתם. עד אז התקיימה העבודה על ידי הבכורות, והיה בכך משמעות שה'ראשית' מכל משפחה היה קדוש להשם, ומתוך כך התקיימה השראת השכינה בקרבם על ידי כל משפחה ומשפחה מעם ישראל.

אבל בחטא העגל ירדו ישראל ממדרגתם, וניטלה העבודה מהבכורות וניתנה לשבט הלוי. מכאן ואילך התקיימה עבודת ה' רק על ידי שבט מיוחד שהופרש והובדל מכל העם, ואף לא קיבל נחלה בתוכם, ויש בכך סמל ואות למה שהשכינה כבר אינה שורה בקרבם כמקודם.

ואכן אנו מוצאים שלעיתיד לבוא, מלבד מה שמובא שעתידים הבכורות לחזור לשרת יחד עם שבט הכהונה, עתיד גם שבט לוי ליטול חלק בארץ שווה בשווה יחד עם שאר שבטי ישראל, כמו שכתוב בפסוק ביחזקאל "כה אמר אדני יי גה גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל יוסף חבלים". משום שאז, כאשר יתוקן אותו העוון ויחזור הקב"ה להשרות שכינתו בינותינו כמקדם, גם כהני השם יחזרו להימנות כחלק מהעם (וע"ע משנ"ת לקמן).

לב המלך - ממשנתו של רבינו בעל ה'בן מלך'

בין פרשת שמע לוהיה אם שמוע

פרשת שמע עניינה חובת הידיעה וההכרה בהשם - 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד'. אשר כתוצאה מכך אנו גם מתחייבים להגיע לכל הרגשות הנובעים מכך. דהיינו 'ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך' - אהבת ה' המביאה את האדם להיות דבק בו ובמצוותיו בכל לב ובכל נפש ובכל מאודו. והדברים הללו עליהם להיות כל כך מרגשים ומסעירים את האדם, עד שהוא יגיע לידי - 'והיו הדברים הללו על לבבך', הוא תמיד ידבר בהם, וישנם לבניו, ויעסוק בהם בכל המצבים והזמנים 'בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך'. יקשרם על ידו ויכתבם על פתחו.

פרשת 'והיה אם שמוע', מתייחסת לאותו החוב, אלא שכאן מפורט השכר והעונש על השמיעה בקול ה' ועבודתו, שעל ידי קיום הדברים זוכים שהקב"ה מנהיג אותם בארץ ישראל בהשגחה מיוחדת ומשפיע עליהם רוב טובה. ואם יעזבו ח"ו את ה' ואת עבודתו יאבדו מעל הארץ הטובה שנתן להם.

והנה בפרשת שמע מבואר החוב כפי המצב הנכון הראוי להיות אצל היהודי, שעצם ההכרה בה' ברוממותו וגדולתו מחייבים אותו להשתעבד לכל חלקי החוב. אולם בפרשת והיה אם שמוע מזהירה התורה שאף בעת היותו במצב ירוד כאשר אינו מתעורר מצד עצם ההכרה בדברים, הרי עליו לזכור שיש שכר ועונש, ומצד זה ישמור על עצמו במסגרת החוב המוטל עליו, עד שיחזור ויתעורר לעבוד את ה' כפי המצב הראוי המבואר בפרשת שמע.

לב לדעת – ענין בפרשה

‘והיה אם שמוע’ – הנהגה התלויה במעשיהם של ישראל

משה רבינו עומד ומזהיר את בני ישראל לכל יהינו לחשוב בלבבם שזכותם היא שגרמה לכך שהקב"ה מוריש את כל העמים לפנייהם: "וַיִּדְעַתְּ כִּי לֹא בְצַדִּיקְתָּ יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עִם קָשָׁה עָרַף אֶתָּה". וכאן מאריך להוכיחם על כל מה שהמרו את פי ה' בימי המדבר. והנה הבא ללמוד את תוכחתו, יתקל בקשיים רבים הניצבים בדרכו. כבר בתחילת פרשה זו ניצבת סתירה שקשה להתעלם ממנה, באשר כל עצמם של דברים אלו עומדים לכאורה בניגוד גמור למה שנאמר להם קודם לכן: "לֹא מִרְבָּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חָשַׁק יְיָ בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי אִתְּם הִמְעַט מִכָּל הָעַמִּים: כִּי מֵאַהֲבַת יְיָ אֶתְכֶם וּמִשְׁמֵרוֹ אֶת הַשְּׁבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם הַזֶּה יְיָ אֶתְכֶם בְּיַד חֲזָקָה וַיַּפְדֶּה מִבֵּית עַבְדִּים מִיַּד פְּרָעָה מֶלֶךְ מִצְרָיִם", והנה שם נכתב שהסיבה שנבחרו מכל העמים היא מחמת רוב אהבתם לפני המקום.

המשך הדברים גם כן מצריך ביאור רב, באשר בתוך מהלך הדברים מובאים עניינים רבים שצריך להבין כיצד מצאו להם מקום בתוך תוכחה זו, כמו פסילת הלוחות השניות, מיתת אהרן והבדלת שבט הלוי. זאת מלבד ארון העץ שעד כה לא נודע לנו על קיומו, ואשר צריכים אנו להבין מדוע נצטווה על עשייתו דווקא בלוחות השניות.

כאשר נבוא ליישב סתירת המקראות, נצטרך להבחין בחילוק שבין ב' הפסוקים. הפסוק הראשון מדבר ביחס ליציאת מצרים, ואילו הפסוק השני מדבר על הנחלת הארץ. ואם כן כדי להבין את סיבת השינוי, צריכים אנו להתחקות אחר מה שקרה בינתיים.

והנה האיר את עינינו הרמב"ן בביאורו שם, שהפסוק לא מזכיר את הסיבה שמחמתה בחר הקב"ה בבני ישראל מכל העמים: "ולא הזכיר בזה טעם מן הבחירה, כי הנבחר לאוהב היודע לסבול את אוהבו בכל הבא עליו ממנו, וישראל ראויים לכך מכל עם, כמו שאמרו (ביצה כה ב) שלשה עזים הם ישראל באומות, כי יעמדו לו בנסיונות, או יהודאי או צלוב".

בני ישראל, אשר היו שקועים בקרב טומאת מצרים, זכו וכתב עמם הקב"ה ברית להיטיב להם מכל העמים. הם לא נבחרו לכך בזכות מעשיהם, אלא זכו לקבל את כל מה שהובטח בברית האבות, מחמת שהיו מוכנים ללכת אחר ה' בכל מה שיצווה עליהם. נאמנות זו באה לשיאה במעמד הר סיני – כאשר עמדו ישראל ואמרו נעשה ונשמע, ובכך ביטאו את נאמנותם המוחלטת לאותו קשר מיוחד.

אבל זמן לא רב לאחר מכן מעלו בני ישראל בדברי הברית ועשו להם עגל מסיכה. מעשה זה היה לו משמעות הליכה אחרי אלוהים אחרים, והוא בעצם היווה בגידה בכל הקשר עם הקב"ה. כתוצאה מכך איבדו ישראל את חביבותם המיוחדת לפני המקום, כמו שאמר לו הקב"ה למשה: "רְאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה הָיָה עִם קָשָׁה עָרַף הוּא: הָרַף מִמֶּנִּי וְאֲשַׁמִּידם וְאֶמְחָה אֶת שְׁמֵם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָהּ לְגוֹי עָצוּם וְרַב מִמֶּנּוּ". עוד בהיותם בתוך מעמד החופה, כבר סר חינוך מעיני ה', וביקש הקב"ה לכלותם.

משה רבינו עמד להתפלל על ישראל ולבקש עליהם רחמים. ואכן – הם זכו שהתרצה להם הקב"ה לסלוח להם את העוון. אבל כפי אשר אנו יכולים לראות בתפילתו של משה, כל מה שהתרצה להם הקב"ה הוא רק בזכות ברית האבות ומחמת היותם עמו ונחלתו, ומעתה ולהבא בני ישראל נדרשו להוכיח במעשיהם שהם באמת ראויים להתקיים כעם ונחלת השם. לא כאשר היה בעת שהוציאו מצרים, כשבקושי היה בידם זכות להיגאל – אלא מכאן ואילך מעשיהם יוכיחו עליהם, ורק כאשר ינהגו כראוי לעם ה' יוכלו לזכות לכל הטובה והברכה שהובטחו בהם.

נראה שהביטוי הבולט ביותר לעניין זה הוא במעשה המשכן. אם קודם לכן אמר הכתוב – "מִקֵּדֶשׁ ה' כוֹנֵנוּ יָדִיךָ", דהיינו שהמקדש יהיה כביכול מעשה ידי האלוקים, עכשיו כבר נאמר להם – "וַעֲשׂוּ לִי מִשְׁכָּן וּשְׁכֵנִי בְתוֹכְכֶם". בני ישראל נדרשו לבנות בכוחות עצמם את המקום להשראת השכינה, והקב"ה ישרה שכינתו במעשה ידיהם. עכשיו הדבר תלוי ועומד במעשיהם של ישראל.

דבר זה גם מהווה את הסיבה לשינוי שהיה במעשה הלוחות השניות. בראשונה הלוחות עצמם היו מעשה האלוקים, אבל בלוחות השניות נדרש משה לפסול בעצמו את הלוחות, ואף נצטוו לבנות ארון עץ לשים שם את הלוחות. אפשר לראות בכך ביטוי לכך שמכאן והלאה נדרשו בני ישראל במעשיהם להכין עצמם להיות הכלי שראוי להשפעה משמים.

וזה העומק במה שדרשו חז"ל שאילולי נשתברו הלוחות לא הייתה תורה משתכחת מישראל. משום שעד עתה ההשפעה הייתה בצורה של הטבה שלימה מהקב"ה, ואילו מכאן והלאה נדרשו ישראל לעמול ולהכין עצמם כדי לקבל ההשפעה מלמעלה.

חטא העגל תלוי היה ועומד עד לחטא המרגלים, שבו השלימו עשר פעמים שבהם ניסו ישראל את הקב"ה, ובכך הוגדשה הסאה ונפקד עליהם כל חטאי המדבר, ונגזר על בני אותו הדור שלא ייכנסו לארץ. יש להבחין שתפילתו של משה בחטא המרגלים הייתה שיחוס ה' עליהם מחמת ברית האבות או למען שמו הגדול שלא יחולל בגויים, אבל כבר לא ביקש מצד הקשר המיוחד עם בני ישראל, מכיוון שכאן כבר הוכיח סופו על תחילתו, שהם לא ראויים לאותה אהבת הכלולות שזכו לה ביציאת מצרים.

ולכך אמר להם משה: "וּבְאַהֲרֹן הַתֹּאנֵן יִי מֵאֵד לְהַשְׁמִידוֹ וְאַתְּפִלָּל גַּם בְּעַד אֶהֱרֹן בְּעַת הַהִיא". למרות שמקובלנו מחז"ל שחלילה לא חטא אהרן במעשה זה, מכל מקום אהרן קדוש ה' נבחר משמים להביא להשראת השכינה בישראל, ואחר החטא כבר לא היו ראויים ישראל לכהונתו. תפילתו של משה עשתה מחצה, ונתרצה הקב"ה להשאירו בחיים, עד אשר בסוף ארבעים שנה גרמו חטאיהם של ישראל, ולא זכו שאהרן הכהן ייכנס עמם לארץ ישראל. ומכאן והלאה – הכהונה הגדולה התקיימה רק על ידי בניו.

המתבונן יראה שכל תוכחתו של משה בפרשה זו באה בעצם כהקדמה לפרשת והיה אם שמוע. בני ישראל מקבלים את הארץ המובטחת, אבל כל קיומם עליה תלוי ועומד במה שיהיו ראויים לכך. אמנם בתחילה היו אמורים לקבלה רק מחמת אהבת ה' אותם, אבל גרם החטא לכך שיאבדו את אותה חביבות שאינה תלויה בדבר, אותה אהבה קדומה אשר הייתה בעת הוציאם ה' ממצרים, ומעתה הם נוחלים את הארץ רק בזכות ברית האבות ולמען שמו יתברך. ועל כן הותנתה עליהם קבלת הארץ בתנאי כפול של והיה אם שמוע תשמעו – וכל ישיבתם בארץ תהא מותנית בקיימם המצוות ובהנהגתם כעם השם. משה רבינו מזהירם שהם עומדים לבוא אל ארץ אשר ה' דורש אותה תמיד – לדעת דרכיה ומעשיה, ורק כאשר הם ישמעו אל מצוות ה' יזכו שיתקיים בהם "למטר השמים תשתה מים".

לפי זה נוכל להבין גם את מה שהזכיר להם משה רבינו בסיום תוכחתו "בְּעַת הַהִיא הָיָה הַבְּדִיל יְיָ אֶת שִׁבְט הַלְוִי לְשֵׁאת אֶת אֲרוֹן בְּרִית יְיָ לְעֹמֵד לִפְנֵי יְיָ לְשִׁרְתוֹ וּלְכַבֵּר בְּשֵׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה, עַל כֵּן לֹא הָיָה לְלֹוִי חֶלֶק וְנַחֲלָה עִם אֶחָיו יְיָ הוּא נַחֲלָתוֹ כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר יְיָ אֱלֹהֵיהֶם לֵאמֹר, וּלְכֹאוּ הִיא מְקוֹם לְשֹׂאֵל מֶה עֲנִינִי לְהִיכְתֹּב כֹּאן, וְכִי בִּפְרֹשֶׁת הַנַּחֲלָת הָאָרֶץ עֲסִקִּינִי. אֲבָל לִפְנֵי הָאָמֹר נִבִּין הֵיטֵב - בְּעַת הַהִיא, שְׁגֵרָם הַחֹטֵא וִירְדוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּדְרַגָּתָם, הוּבְדְלוּ שִׁבְט הַלְוִי - שֶׁלֹא הָיוּ בְּכָלֵל הַגְזִירָה מִחֲמַת שֶׁלֹא חֹטֵא בַּעֲגָל, וְרַק הֵם זָכוּ שֶׁהָיָה נַחֲלָתָם, וְקִיבְלוּ אֶת חֶלְקָם מִשּׁוֹלַחַן גְּבוּהָ, וְאִילוּ שֶׁאֵר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִדְרְשׁוּ לְחַרּוֹשׁ וּלְזָרוּעַ, לְקַצֹּר וּלְעֹמֵל כְּדֵי לְהִיטֵב רְאוּיִים לְחֶלְקָם.

חז"ל מלמדים אותנו שבני ישראל במעמד הר סיני זכו להגיע לדרגתו של אדם הראשון לפני החטא. אם אכן הם היו זוכים לעמוד במדרגה זו, הייתה ישיבתם בארץ ישראל כמו בגן עדן בשעתו, בבחי' של מלאכים צולין לו בשר ומסננים לו יין. אבל כיוון שגרם החטא, נתלתה בהם אותה הקללה של בועת אפיק תאכל לחם, ונדרשו לעסוק בענייני העולם, ולהצדיק במעשיהם את השפע האלוקי היורד עליהם.

עם ישראל נכנס לארץ הרים ובקעות, ארץ אשר בה הם צריכים תדיר להאמין בחי העולמים ולזרוע. אבל לעתיד לבוא, כאשר יתוקן אותו חטא קדמון, יהפוך העקוב למישור וכל גיא ינשא, ואזי הזרעים בדמעה – ברינה יקצורו, כמו שהובטחנו: "כִּי נָחַם יְיָ צִיּוֹן נָחַם כָּל חֲרֻבֶיהָ וַיִּשֶׁם מִדְבָּרָה כְּעֵדֶן וְעֲרֻבָתָהּ כֶּגֶן יְיָ, שָׁשׂוּ וְשִׂמְחָה יִמְצָא בָּהָּ תוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה".

לשליחת הערות וכן לקבלת הגיליון ניתן לשלוח הודעה לכתובת: levleovin@gmail.com.